УДК 159.072.52 : 343.851/54

Пряхіна Н. О., доцент кафедри психології
та соціології ЛьвДУВС, к. псих.н.

Форми психопрофілактичної роботи з питань насильства в сім'ї

Організація профілактики насильства у сім'ї є одним із актуальних завдань для багатьох держав з різним рівнем економічного розвитку, відмінними етнокультурними традиціями та віросповіданням. Світова практика показує, що ефективність заходів, спрямованих на профілактику та протидію насильству у сім'ї, залежить, насамперед, від правового забезпечення, рівня професійної підготовленості фахівців до такої діяльності, а також усвідомлення суспільством небезпечності актів насилля у сім'ї, сформованості у громадян правильної правової та моральної оцінки цих явищ. Психопрофілактична робота в даному напрямку є базовим аспектом.

Ключові слова: віктимність, психологічний захист, превентивна робота, психопрофілактика, тренінг, вербальний контакт.

Организация профилактики насилия в семье является одной из актуальных задач для многих государств с разным уровнем экономического развития, этнокультурными традициями и вероисповеданием. Мировая практика показывает, что эффективность мер, направленных на профилактику и противодействие насилию в семье, зависит, прежде всего, от правового обеспечения, уровня профессиональной подготовленности специалистов к такой деятельности, а также осознание обществом опасности актов насилия в семье, сформированной у граждан правильной правовой и моральной оценки этих явлений. Психопрофилактическая работа в данном направлении является базовым аспектом.

Ключевые слова: виктимность, психологическая защита, превентивная работа, психопрофилактика, тренинг, вербальный контакт.

The domestic violence prevention is one of the urgent tasks for many countries with different levels of economic development, different ethno-cultural traditions and religion. World practice shows that the effectiveness of measures aimed at preventing and combating violence in the family depends primarily on the legal provision, the professional training of specialists in such activity, as well as public awareness of danger of violence in the family, in the formation of correct public legal and moral assessment of these phenomena. Psychological prophylaxis in this direction is the basic aspect.

Keywords: victimization, psychological defense, preventive work psych prophylaxis, training, verbal contact.

Актуальність дослідження. Згідно з положеннями Закону України "Про попередження насильства у сім'ї" попередження насильства в сім'ї – це система соціальних і спеціальних заходів, спрямованих на усунення причин і умов, які сприяють вчиненню насильства у сім'ї, припинення насильства у сім'ї, яке готується або вже почалося, притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні насильства в сім'ї, а також медико-соціальна реабілітація жертв насильства в сім'ї.

Проблемою попередження насильства у сім'ї займалися провідні вітчизняні та зарубіжні вчені. Зокрема, питанням причин, динаміки та наслідків внутрішньо сімейної агресії присвячені ґрунтовні праці О.М. Морозова. Аналіз наслідків насильства у сім'ї свого часу здійснювали відомі українські вчені С.Д. Максименко та В.М. Синьов. Здійснення профілактичної роботи з попередження насильства в сім'ї серед населення вивчали провідні фахівці у галузі юридичної психології В.О. Глушков, М.В. Костицький, О.В. Тімченко, С.І. Яковенко. Проте тема психопрофілактики як комплексного впливу на учасників сімейного конфлікту, межі, рамки та методики такого впливу не втрачають своєї актуальності. Головне завдання в системі протидії

насильству в сім'ї - це не покарання, а, власне, недопущення повторних актів насильства, корекція особистісних установок ініціатора та учасників конфлікту.

Стан дослідження. З просвітницькою функцією соціально-психологічної служби найтісніше пов'язана профілактична діяльність. З. Кісарчук зазначає що можна вважати профілактику одним з основних завдань просвітницького напрямку діяльності психологічної служби. При цьому профілактика здійснюється побічно, виступає аспектом у досягненні специфічних цілей психологічної просвіти. Водночас у багатьох ситуаціях діяльності практичного психолога виникають потреби у спеціальній профілактичній роботі зі своїми характерними цілями. У цих випадках є всі підстави розглядати профілактичну роботу самостійним видом діяльності практичного психолога [8, с. 86].

Важливо, що профілактика як психологічна допомога клієнту надається вже тоді, коли ще немає особливих труднощів та ускладнень у поведінці, житті та діяльності людини чи групи людей. Як правило, на основі моніторингу соціально-психологічних змін у житті суспільства, окремих його груп, особливостей та умов індивідуального розвитку людини прогнозують ті чи інші ускладнення і проводять попереджувальну роботу.

Отже, психопрофілактична робота спрямована не на розв'язання актуальних психологічних проблем, а на перспективу.

Найважливішими напрямками психопрофілактичної роботи, є профілактика стресових і постстресових станів, попередження виникнення надмірної психологічної напруги в суспільстві, що переживає кризові явища, психологічна підтримка найбільш вразливих верств населення, робота з попередження розпаду сім'ї, сімейних дисгармоній, відхилень у психічному розвитку дитини, які пов'язані із сімейними проблемами, профілактика порушень у психічному та особистісному розвитку, профілактика девіантної поведінки молоді (правопорушення, пияцтво, наркоманія, токсикоманія).

В силу слов'янського менталітету та усталених традицій тривалий час проблема насильства в сім'ї була поза сферою правового реагування і законодавчої регламентації та вважалася прерогативою внутрішньо-сімейного регулювання в Україні. На міжнародному рівні проблема насильства в сім'ї була висвітлена та загострена завдяки активності жіночих рухів та зокрема прийняття Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок (Жіночої конвенції) в 1979 році. І лише 15 листопада 2001 року в Україні було прийнято Закон "Про попередження насильства в сім'ї", який став першим у країнах СНД та Східної Європи комплексним нормативним актом, спрямованим на запобігання цьому негативному явищу [1, с. 185—192].

Відповідно до американської моделі ефективного запобігання насильству в сім'ї (Mills L.), домашнє насильство вважається не одностороннім процесом, а складною динамікою взаємин між кількома активними агентами. Таким чином, основна мета української системи психопрофілактики повинна бути не визнання вини та покарання, а простеження динаміки відносин між партнерами, встановлення провини кожного члена сім'ї та спільна розробка плану подальшого припинення циклу насильства [5, с. 123].

Метою дослідження є аналіз форм та методів психопрофілактичної роботи в кризових сім'ях, з жертвами та ініціаторами домашнього насильства.

Виклад основних положень. Існує безліч дефініцій поняття "сім'я". Для окреслення напрямів психопрофілактики ми використовуємо визначення сім'ї як соціального інституту, малої групи та системи взаємовідносин. Психопрофілактична робота полягає у визначенні готовності клієнта до розв'язання сімейного конфлікту або, принаймні,

встановлення факту готовності клієнтів скористатися можливістю фахового посередництва. Основною метою психопрофілактики є створення потрібної обстановки для спільного вирішення проблеми, для спілкування з конфліктуючими членами сім'ї, уведення конфліктуючих сторін у фазу вироблення альтернативних рішень щодо сімейної проблеми (прагнення до зближення, вироблення альтернативи, найбільш прийнятного, компромісного варіанту розв'язання конфлікту). Психопрофілактична робота вимагає чіткої координації, зокрема з правоохоронними органами з боку психотерапевта, в тих випадках, коли сімейний конфлікт переростає в екстремальну ситуацію, що являє загрозу життю й здоров'ю людей, зокрема і насильство в сім'ї [4, с. 356].

Психопрофілактична робота включає два напрямки: загальну психопрофілактику та цільову (рольову) психопрофілактику, що окреслює методики роботи із конкретним клієнтом (насильником, жертвою, членами сім'ї). До основних базових напрямів психопрофілактичної роботи з сім'єю ми можемо віднести сімейну терапію, цільову психопрофілактику, сімейне посередництво. Суть сімейної терапії полягає в проведенні бесіди серед членів сім'ї або декількох сімей із подібними проблемами. Усвідомлення реальної сімейної проблеми має діагностико-терапевтичне значення, при якому виявлене та усвідомлене утруднення змушує членів сім'ї переглянути свою поведінку, допомагає їм подолати бар'єр винятковості ситуації й виробити позитивне ставлення до проблеми, створює можливість для позитивного її вирішення [7, с. 65].

Сімейна психопрофілактика полягає в розробці й регулярному використанні засобів, що допомагають зняти психічне напруження, яке виникає в сім'ї. Тут основне навантаження лягає на подружжя, але допомога з боку сімейного соціального працівника, психолога, іншого фахівця їм необхідна. У практиці сімейної психопрофілактики існує низка багатосторонніх методик, які добре себе зарекомендували. Однією з такий методик є побудова генограми сім'ї. Генограма – це схема сімейної історії, що створюється за певними правилами й відображає взаємини в поколіннях прародичів, батьків і в самій сім'ї. Процес побудови генограми має значні переваги у вирішенні завдань сімейної психопрофілактики: він досить захоплюючий і задовольняє одну з глибинних потреб людей у пізнанні своїх коренів; у ході нього члени сім'ї, що могли не спілкуватися практично довгий час, утягуються в єдину діяльність; підсумкова картина тут має значну інформативність генетичного, онтогенетичного або придбаного характеру.

Суть методики "сімейної угоди" в суб'єктивному виявленні претензій подружжя одне до одного і знятті емоційних ярликів, до прикладу: "у нього ніколи часу на сім'ю не залишається" або "вона завжди всім незадоволена". Це – початковий етап. Далі відбувається заміна подібних беззмістовних звинувачень викладом конкретних неправильних дій. Згодом на основі довільного договору виробляється мінімальний взаємоприйнятний список зобов'язань по зміні поводження обох сторін на середній термін – від місяця до півроку. По закінченню терміну подружжя разом із психологом (соціальним працівником) проводить аналіз виконання договору і в разі необхідності укладає аналогічну угоду на такий самий період. У подальшому присутність фахівця стає непотрібною, тому, що подружжя набуває навичок самостійного оперування цим методом [2, с. 54].

Психологічне забезпечення профілактики насильства в сім'ї реалізується шляхом встановлення вербального контакту із членам родини – учасниками побутового конфлікту, модератор психопрофілактичної програми має насамперед визначити ініціатора конфлікту, ступінь небезпеки цього конфлікту для оточуючих і ступінь

впливу своєї присутності на учасників конфлікту. Основною передумовою здійснення когнітивного впливу на учасників конфлікту є визначення сутності проблеми насильства у конкретній сім'ї, причин її виникнення, оцінки та ставлення до неї учасників конфлікту. Когнітивний вплив ми рекомендуємо проводити за допомогою низки класичних прийомів: переконуючий когнітивний вплив, емоційно збагачений за формою, однак когнітивний за суттю вплив; роз'яснювальний когнітивний вплив; навчальний когнітивний вплив; когнітивний вплив через ігнорування; когнітивний вплив через світовідчуття; активаційний когнітивний вплив; когнітивний вплив через мужність; когнітивний вплив шляхом вибору позицій; когнітивний вплив за допомогою переорієнтації уваги, зміни спрямованості особистості; когнітивний вплив за допомогою психологічних парадоксів і контрастів [3, с. 265].

Ефективною формою психопрофілактичної роботи в сфері домашнього насильства є індивідуальне та групове консультування [9, с. 155].

Метою психологічного консультування є допомога клієнтові у дослідженні власної особистості, у розумінні своїх стосунків з оточуючим світом, оцінці своїх проблем та в пошуку альтернативних варіантів їх подолання.

Ця мета реалізовується через розв'язування таких основних завдань, як конкретизація (з'ясування) проблеми, з якою зустрівся клієнт, інформування клієнта про сутність проблеми, яка виникла, про реальний ступінь її серйозності. Тобто консультант не лише аргументовано пояснює клієнту, в чому полягає його проблема, але й пояснює, чому ця проблема виникла і як її можна практично вирішувати. Вивчення психологом-консультантом особистості клієнта дозволяє з'ясувати, наскільки повно і глибоко розуміє клієнт свої проблеми та наскільки готовий до її розв'язування. Необхідно чітко формулювання поради і рекомендації клієнту з приводу того, як найкраще розв'язати проблему. Навчання клієнта є важливим напрямком психологічного консультування. Це, зокрема, одна із задач психопрофілактики. Розв'язуючи її, психолог-консультант домагається того, щоб клієнт самостійно міг попереджувати повторне виникнення подібної проблеми. У ході психологічного консультування відбувається також психолого-просвітницьке інформування клієнта. Воно полягає у передачі клієнту елементарних, життєво необхідних психологічних знань та вмінь, оволодіння й правильне застосування яких можливе клієнтом без спеціальної психологічної підготовки [7, с. 453].

За тривалістю співпраці психолога і клієнта розрізняють разову консультацію. Це консультація, тривалістю 45- 60 хв. Вона проводиться у випадках, коли клієнт звернувся до психолога з приводу проблеми, з якої йому, насамперед, потрібна допомога інших спеціалістів; короткотермінове консультування триває впродовж 3-4 зустрічей. Найчастіше воно проводиться у випадках, коли клієнт потребує консультації просвітницько-рекомендаційного характеру або з діагностичною метою; середньотермінове консультування відбувається впродовж 10-15 зустрічей; тривале консультування забезпечується впродовж року [9, с. 233].

Проведення психологічного консультування висуває ряд вимог до психолога-консультанта. Так, зокрема, фахівець, який займається психологічним консультуванням, повинен мати вищу психологічну освіту, достатній практичний досвід роботи в ролі психолога-консультанта, підтверджений відповідними сертифікатами. Крім знань та вмінь, психолог-консультант повинен бути наділений рядом спеціальних особистісних якостей: любити людей, бути проникливим, добрим, терплячим, від-

повідальним і комунікабельним. Р.Мей зазначав, що головне у психолога-консультанта це "доброзичливість і прагнення зрозуміти клієнта, допомогти йому побачити себе з кращого боку і усвідомити свою цінність як особистості" [6, с. 49].

Висновки. Конкретний напрямок психопрофілактичної роботи соціально-психологічної служби в тій чи іншій сфері базується на прогнозуванні можливих ускладнень у житті чи поведінці певного контингенту, який є основним об'єктом діяльності служби, визначенні соціально-психологічних умов, за яких ці ускладнення можна попередити або пом'якшити їх переживання, розробці системи заходів, які б забезпечували ці умови, із залученням до їх здійснення всіх зацікавлених сторін.

При обранні конкретної тактики психопрофілактичної роботи потрібно враховувати закономірності, які описують проблему сімейного насильства, особливості соціальної групи кожної конкретної сім'ї. Присутність у стосунках одного виду насильства підвищує вірогідність прояву інших форм сімейного насильства. Сімейне насильство у всіх його формах включає елементи контролю і придушення з боку того, хто його здійснює. Варто враховувати, що насильство в сім'ї є психотравмуючим чинником і веде до значних змін поведінки і психічного стану потерпілих. Психологічне консультування, як окрема форма психопрофілактики є ефективним методом індивідуальної та групової роботи з жертвами та ініціаторами насильства в сім'ї.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боднар В.Є. Психологічне забезпечення здійснення працівниками міліції профілактики та припинення насильства у сім'ї / В.Є. Боднар // Психологія: Зб. наук. праць. – К.: НПУ ім. Драгоманова, 2004. – Вип. 23. – С. 185-192.

2. Бондаренко О.Ф. Основи консультативної психології: Аналіз сучасних концепцій: Методичні рекомендації для студентів педінститутів спеціальності "Практичний психолог в закладах народної освіти" / Укладач О.Ф. Бондаренко. – К.: РНМК Міносвіти України, 1992. – 116 с.

3. Демьянов Ю.Г. Основы психопрофилактики и психотерапии: Пособие для студентов психол. фтов ун-тов / Ю.Г. Демьянов. – СПб.: Паритет, 1999. – 244 с.

4. Кравець В.А. Психологія сімейного життя: Навч. посібник / В.А. Кравець. – Тернопіль, 1995. – 696 с.

5. Mills L. Violent Partners: A Breakthrough Plan for Ending the Cycle of Abuse. – Basic Books, 2008. – 288 p.

6. Мей Р. Искусство психологического консультирования / Р. Мей. – М.: КЛАСС, 1994. – 144 с.

7. Немов Р. С. Основы психологического консультирования / Р.С. Немов. – М.: Владос, 1999. – 528 с.

8. Трубавіна І.М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю: Навч. посібник / Трубавіна І.М. – К.: ДЦССМ, 2002. – 132 с.

9. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції / Т.С. Яценко – К.: Либідь, 1996. – 264 с.